

man den östlichen Abschluss des Kirchenschiffs unbekannter Gestalt (rechteckig, Apside oder Chor mit Apside?) mit einem polygonalen gewölbten Presbyterium. An die Nordseite des Presbyteriums baute man die sternrippengewölbte Sakristei zu. Vor das südliche spätromanische Eingangsportal ins Kirchenschiff baute man einen gemauerten quadratischen Turm zu, der wohl mit einem hölzernen Glockengeschoss gipfelte. Das Kirchenschiff besaß flache Balkendecke, wahrscheinlich mit einfacher, mit der Schablonenmalerei bedeckter Sturzdecke. Gegen 1650 (vor 1652) schloss man an die spätgotische Sakristei eine gewölbte Kapelle an. Nach einem Feuer 1704 wurde der Turm im unbekannten Ausmaß erneuert und wohl mit einer welschen Haube versehen. Die Kirche wurde stufenweise seit den 1760-er Jahren barockisiert. Der dendrochronologischen Datierung gemäß wurde das Kirchenschiff kurz nach 1765 nach Westen erweitert und unter einem neuen Dachwerk gewölbt. Den Umbau schloss in den 1780-er Jahren die Wölbung des Presbyteriums, Errichtung eines Oratoriums im Turmobergeschoss und die Ausstattung der Kirche mit neuer Inneneinrichtung ab. Die vermutete welsche Haube des Turms wurde (hypothetisch) in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts mit dem erhaltenen Zeltdach ersetzt. Zu den interessantesten Funden gehört der bislang nicht identifizierte sekundär verwendete, mit Schablonenmalerei bedeckte Deckenbalken. Die Bemalung bedeckt drei Balkenseiten, ihr Motiv stellten gegenüberstehende Paare der Greife dar. Zwischen ihnen befand sich wohl ein stilisiertes Pflanzenmotiv (der Lebensbaum?).

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Urbanov (Bez. Jihlava [Iglau]), sogen. erste Militärmappingung 1764 bis 1768.

Abb. 2: Urbanov, Kirche des hl. Johannes d. T. Umgebung der Kirche mit dem an der Südseite situierten Pfarrhof, Identifikationsskizze der Mappe des Stablen Katasters, 1835 (MZA [Mährisches Landesarchiv] Brno, Archivfond D 9, Inv.-Nr. 3583, Nr. der Mappe 2782, Karton 665).

Abb. 3: Urbanov, Kirche des hl. Johannes d. T. Grundriss der Kirche mit Auszeichnung der Bauphasen laut V. Richter. Schwarz – Phase I (gegen 1220); schraffiert – Phase II (um 1450 oder nach der Mitte des 15. Jahrhunderts); punktiert – Phase III (um 1650); nicht ausgezeichnet – Phase IV (1780–1788). Übernommen aus: V. Richter, s. Anm. 6, S. 63.

Abb. 4: Urbanov, Kirche des hl. Johannes d. T. Gesamtansicht der Fels-sporn mit der Kirche und dem Pfarrhof von Südwesten (alle Fotos P. Borský, 2008).

Abb. 5: Urbanov, Kirche des hl. Johannes d. T. Zustand um 1913. Blick vom Dorfplatz zur Kirche und dem alten Friedhofstor. Links vom Tor einstiges, zur Leichenkammer umgestaltetes Wirtschaftsgebäude des Pfarrhofs, rechts in der Friedhofsmauer die hl. Barbarakapelle. Übernommen aus V. Tiray, s. Anm. 6, S. 372, Abb. 81.

Abb. 6: Urbanov, Kirche des hl. Johannes d. T. Ansicht vom Südosten, vor dem Turm an der Chorseite neue Sakristei.

Abb. 7: Urbanov, Kirche des hl. Johannes d. T. Durchsicht zum Presbyterium, Einrichtung aus den 1780-er Jahren.

Abb. 8: Urbanov, Kirche des hl. Johannes d. T. Spätromanisches Eingangsportal an der Schiffssüdseite im Turmerdgeschoss.

Abb. 9: Urbanov, Kirche des hl. Johannes d. T. Gewölbekonsolle in der Nord-ostecke der alten Sakristei.

Abb. 10: Urbanov, Kirche des hl. Johannes d. T. Schlussstein vom Gewölbe der alten Sakristei mit einer Rosette, von V. Richter als „Fünflattrose der Wittigonen“ gedeutet.

Abb. 11: Urbanov, Kirche des hl. Johannes d. T. Nordwand des spätgotischen Turms im Schiffsdachraum. Die ursprünglich für die Dachkehle vom mittelalterlichen Satteldach bestimmten Steinkonsolen dienten für den Wechselbalken des spätbarocken Dachwerks aus den 1760-er Jahren.

Abb. 12: Urbanov, Kirche des hl. Johannes d. T. Dachraum über der Schiffsnordostecke. Die Putzschicht mit farbiger Tünche oberhalb des Spätbarockgewölbes hängt mit dem älteren flachgedeckten Schiffsinnenraum zusammen.

Abb. 13: Urbanov, Kirche des hl. Johannes d. T. Westteil des Schiffsdachraums. Ein Balken vom flachgedeckten Schiffsinnenraum an der Westseite wurde zum Hängen der eisernen Zugstangen von den Spätbarockgewölbbögen verwendet. Der dendrochronologisch 1527 datierte Balken ist an drei Seiten mit Schablonenmalerei bedeckt.

Abb. 14: Urbanov, Kirche des hl. Johannes d. T. Der sekundär verwendete Deckenbalken über dem Westteil des Schiffs. Die Schablonenmalerei bedeckt die östliche Seite des Balkens an der Schiffsnordwand.

Abb. 15: Urbanov, Kirche des hl. Johannes d. T. Detail der Schablonenmalerei mit Motiv der gegenüberstehenden, wohl mit einem stilisierten vegetabilen Motiv getrennten Greife.

(Übersetzung J. Noll)

RENEŠANČNÍ TERAKOTY Z BÝVALÉHO ZÁMKU V CHOMUTOVĚ

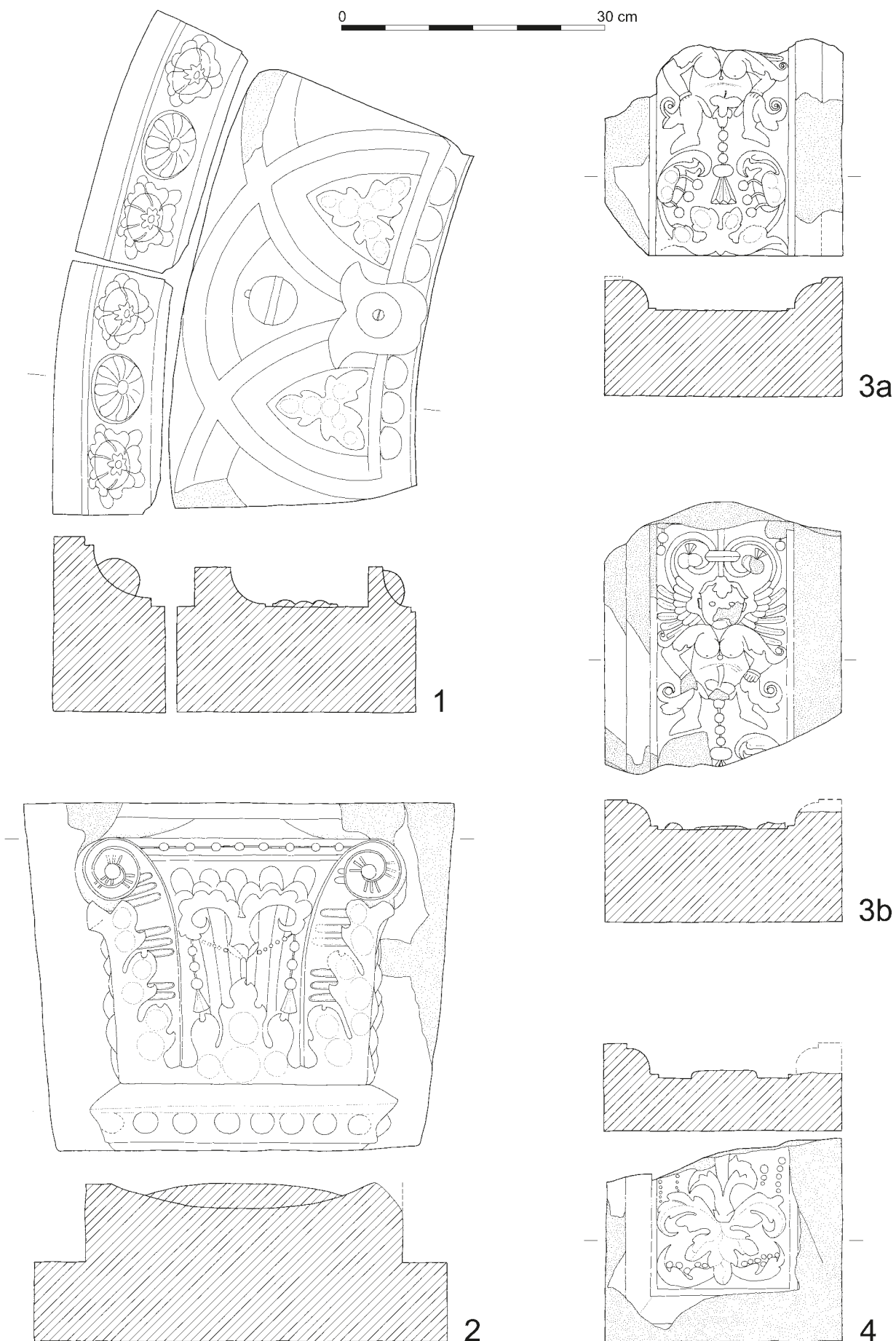
MICHAELA BALÁŠOVÁ

V lapidáriu Oblastního muzea v Chomutově se nachází soubor renesančních terakotových článků. Řada z nich byla součástí už staré muzejní sbírky za první republiky (kat. č. 1, 2, 3a, 5a), dochovaná dokumentace však neobsahuje žádné informace o tom, odkud a jak se do sbírky dostaly. Ze starého muzejního fondu mají pocházet i čtyři terakotové články (kat. č. 4, 5b, 6, 11a), které byly do muzejní evidence zapsány v sedmdesátých letech 20. století. Ani v tomto případě nemáme k dispozici žádné informace ohledně původu předmětů, v dochovaných předválečných inventářích však zmíněny nejsou.¹⁾ Jako další se do muzejní sbírky dostalo terakotové ostění (kat. č. 8), které bylo nalezeno v roce 1998 při rekonstrukci zadního traktu dnešní radnice – údajně s několika dalšími terakotami a pískovcovými články.²⁾ K poslednímu rozšíření souboru došlo v roce 2008, kdy bylo při archeologickém výzkumu na Žižkově náměstí v Chomutově objeveno dalších pět terakotových článků (kat. č. 3b, 7, 9, 10, 11b).³⁾ Uvedené terakoty byly, spolu s celou řadou kamenných architektonických článků, nalezeny v zasypaných sklepních prostorách bývalého pivovaru (jednalo se o budovy původního hospodářského traktu chomutovského zámku, pozdější radnice). Takřka celý areál pivovaru byl poškozen v závěru druhé světové války, když v jeho blízkosti dopadla letecká bomba. V roce 1948 byly nadzemní konstrukce poškozených staveb strženy a takto vzniklá suť byla použita k zasypání podzemních prostor demolovaných budov. Uvedené články nebyly, nicméně, součástí stavební sítě, ale nacházely se položené na podlaže jednoho ze sklepů. Sklep evidentně sloužil jako depozitář historických architektonických detailů, ať už z areálu radnice, či z jiných objektů. Snad mohl souviset s městským muzeem, které sídlilo v hlavní budově radničního komplexu.⁴⁾

KATALOG

Kat. č. 1 (OM v Chomutově, inv. č. La 77) (obr. 1)

Jedná se o segmentový prvek skládající se z 1 vnitřního a 2 vnějších dílů, bez středového otvoru (š. vnitřního dílu 28 cm, š. vnějšího dílu 12 cm, d. segmentu 38–52 cm, tl. 12–20 cm). Zastoupen 5 vnitřními a 4 vnějšími díly. Celá čelní plocha vnitřního segmentu je pokrytá reliéfní výzdobou z navzájem se protínajících masivních půlkružnic (na jednom dílu je jedna celá půlkružnice a 2 čtvrtkružnice, které navazují na reliéf v navazujících sousedních článcích) – ty vymezují trojúhelníkovitá pole vyplněná reliéfními motivy stylizovaných dubových trojlístů s kruhovými vypnulínami a rolničky(?). Čtvrtkružnice se sbíhají v renesančním štítě s mlýnským kamenem (erb rodu z Veitmile). Vnitřní okraj článku je zvýrazněn plastickou lištou tvořenou pravouhlým výstupkem s vnějším čtvrtkruhovým výžlabkem, do kterého je vložena řada polokoulí; vnější okraj je bez lišty – z vnější strany naléhají 2 užší segmentové díly, jejichž profilaci tvoří (z vnější strany k vnitřní): mohutná plastická lišta, pravouhlý ústupek, čtvrtkruhový výžlabek, do kterého je vložena plasticky členěná polo-

Obr. 1: Chomutov, bílý zámek (dnes radnice), terakotové články, kat. č. 1-4 (všechny kresby M. Balášová).

koule mezi dvěma rozetami, a nízký pravouhlý ústupek.

Funkce: 6 vnitřních a 12 vnějších segmentových dílů tvořilo půlkruhový oblouk portálu (alespoň zčásti je dochováno 5 vnitřních a 4 vnější segmenty, které byly již pro účely předválečné muzejní expozice sesazeny a nedochované chybějící části doplněny).

Kat. č. 2 (OM v Chomutově, inv. č. La 80) (obr. 1)

Jedná se o plochý článek lichoběžníkovitého tvaru, bez středového otvoru (obkladový prvek; š. 41–49 cm, v. 40 cm, tl. 9–18 cm). Čelní stěna je zdobená reliéfní výzdobou znázorňující korintskou hlavici – v obou horních rozích jsou voluty, dolní a obě boční strany pokrývají listovité motivy s obloučkovitým vykrojením a kruhovými vypnulínami, centrální plochu vyplňuje motiv palmety, který překrývá dvojice svnutých listů se závěsy z bobulí ukončenými střapci.

Funkce: hlavice pilastru.

Kat. č. 3 (a – OM v Chomutově, inv. č. La 78; b – bez inv. č.) (obr. 1)

Článek ve tvaru plochého kvádrů o obdélném průřezu, bez středového otvoru (obkladový prvek). Zastoupen 2 exempláři, v obou případech ve fragmentu (3a – š. 27 cm, dochov. d. 24 cm, tl. 9,5 až 13,5 cm; 3b – š. 27 cm, dochov. d. 31 cm, tl. 10,5–14 cm). Na jednom z nich je dochována spodní strana, která je pravouhle seříznutá pro navázání dalšího dílu (podobně patrně řešena i strana horní). Čelní reliéfní plocha je po obou delších (bočních) stranách ohraničena plastickou listou, kterou tvoří čtvrtobloun a pásek vložený do pravouhlého výstupku. Takto vymezená plocha je z větší části pokryta reliéfem stylizované ženské postavy s křídly – jedná se o čelně znázorněnou korpušentní postavu, která sedí ve dřepu, s rukama položenými na kolenou, rozkrok je zakrytý trojlístem, ze kterého visí závěs z bobulí ukončený střapcem. Pod postavou pokračuje reliéfní výzdoba listy s obloučkovitým vykrojením a kruhovými vypnulínami, ze kterých vyrůstají stylizované květy.

Funkce: svislý díl pilastru.

Kat. č. 4 (OM v Chomutově, inv. č. La 116) (obr. 1)

Fragment plochého kvadratického článku o obdélném průřezu, bez středového otvoru (obkladový prvek; š. 27 cm, dochov. d. 23 cm, tl. 6–10 cm). Čelní reliéfní zdobená plocha je na obou bočních a jedné příčné (spodní) straně ohraničena plastickou listou, která je z větší části uražená, v zachovaných partiích je tvořena pravouhlým výstupkem s vloženým čtvrtoblounem a páskem. Výzdobu tvoří dlaniť laločnatý list, ze kterého vyrůstá stonek, doplněno svnutými listy a bobulemi.

Funkce: svislý díl dekorativního pilastru (jeho koncová část).

Kat. č. 5 (a – OM v Chomutově, inv. č. La 79; b – inv. č. La 117) (obr. 2)

Článek ve tvaru protáhlého kvádrů o obdélném průřezu, se středovým otvorem; horní a dolní strana jsou pravouhle seříznuté pro navázání dalších dílů (š. 17 cm, d. 39 cm, tl. 22–25 cm). Tento prvek je zastoupen 2 exempláři. Čelní reliéfní plocha je po obou bočních stranách ohraničena plastickou listou, tvořenou pravouhlým výstupkem s vloženým čtvrtoblounem, podél jedné boční strany je vnější pravouhlý ústupek. Výzdoba: motiv kandelábru se závěsy z bobulí ukončenými střapcem.

Funkce: svislý díl (okenního?) ostění.

Kat. č. 6 (OM v Chomutově, inv. č. La 115) (obr. 2)

Článek ve tvaru segmentu, bez vnitřního otvoru (obkladový prvek; š. 16 cm, d. 31–36 cm, v. 13–21 cm). Vnitřní okraj je ohraničen pravouhlým výstupkem s vnějším výžlabkem, ohraničení horního okraje není patrné (uraženo). Zbývající plocha je zdobená jednoduchou reliéfní výzdobou, kterou tvoří plasticky členěná polokoule doprovázená po obou stranách stylizovanými plody.

Funkce: segmentový díl blíže neurčitelného záklenku.

Kat. č. 7 (OM v Chomutově, bez inv. č.) (obr. 2)

Fragment plochého pravouhlého článku (dochov. rozměry 36 × 30 cm, tl. 6–9 cm), bez středového otvoru (obkladový prvek). Čel-

ní reliéfní plocha je minimálně z jedné strany ohraničena plastickou listou, tvořenou pravouhlým výstupkem na vnitřní straně zkoseným. Reliéfní výzdobu tvoří stylizovaný motiv hada – z rostlinného lůžka ze stylizovaných listů s obloučkovitým vykrojením vyrůstá přední část hadího těla pokrytá šupinami, která je ukončena hlavou s otevřenou tlamou a vyčnívajícím jazykem. Motiv zvířete je doplněn stylizovaným květem.

Funkce: blíže neurčitelné

Kat. č. 8 (OM v Chomutově, inv. č. La 119) (obr. 2)

Článek ve tvaru protáhlého kvádrů o čtvercovém průřezu, bez středového otvoru. Horní a dolní strana jsou pravouhle seříznuté pro navázání dalších dílů (š. 21 cm, d. 40,5 cm, tl. 20–22 cm). Čelní reliéfní plocha je na jedné delší (boční) straně ohraničena čtvrtoblounem, na druhé čtvrtkruhovým výžlabkem, do kterého je vložena řada polokoulí navlečených na pásku. Střední pole je pokryto reliéfním motivem kandelábru ohraničeném ještě z obou stran pásky.

Funkce: svislý díl ostění.

Kat. č. 9 (OM v Chomutově, bez inv. č.) (obr. 2)

Článek ve tvaru kvádrů o čtvercovém průřezu, opatřený středovým otvorem, který ale neprochází celou délkou článku (d. 37 cm, š. 25,5 cm, tl. 22–25,5 cm). Obě kratší strany jsou pravouhle seříznuté pro navázání dalších dílů. Čelní reliéfní plocha je po obou delších (bočních) stranách ohraničena plastickou listou tvořenou pravouhlým výstupkem s vloženým čtvrtoblounem na vnitřní straně a pravouhlým ústupkem na straně vnější. Reliéfní výzdobu tvoří motiv kandelábru doprovázený stylizovanými listy s obloučkovitým vykrojením a kruhovými vypnulínami. Na zadní straně článku je z jedné strany mohutný pravouhlý výřez.

Funkce: svislý díl ostění.

Kat. č. 10 (OM v Chomutově, bez inv. č.) (obr. 2)

Kvadratický článek o obdélném průřezu, jedna z delších stran je profilovaná (d. 45 cm, š. 24 cm, v. 10,6 cm). Profilaci tvoří (postupně) čtvrtobloun, pásek a pravouhlý ústupek s vloženým čtvrtoblounem. Bez středového otvoru, bez reliéfní výzdoby.

Funkce: patrně římsa(?) nebo sokl(?).

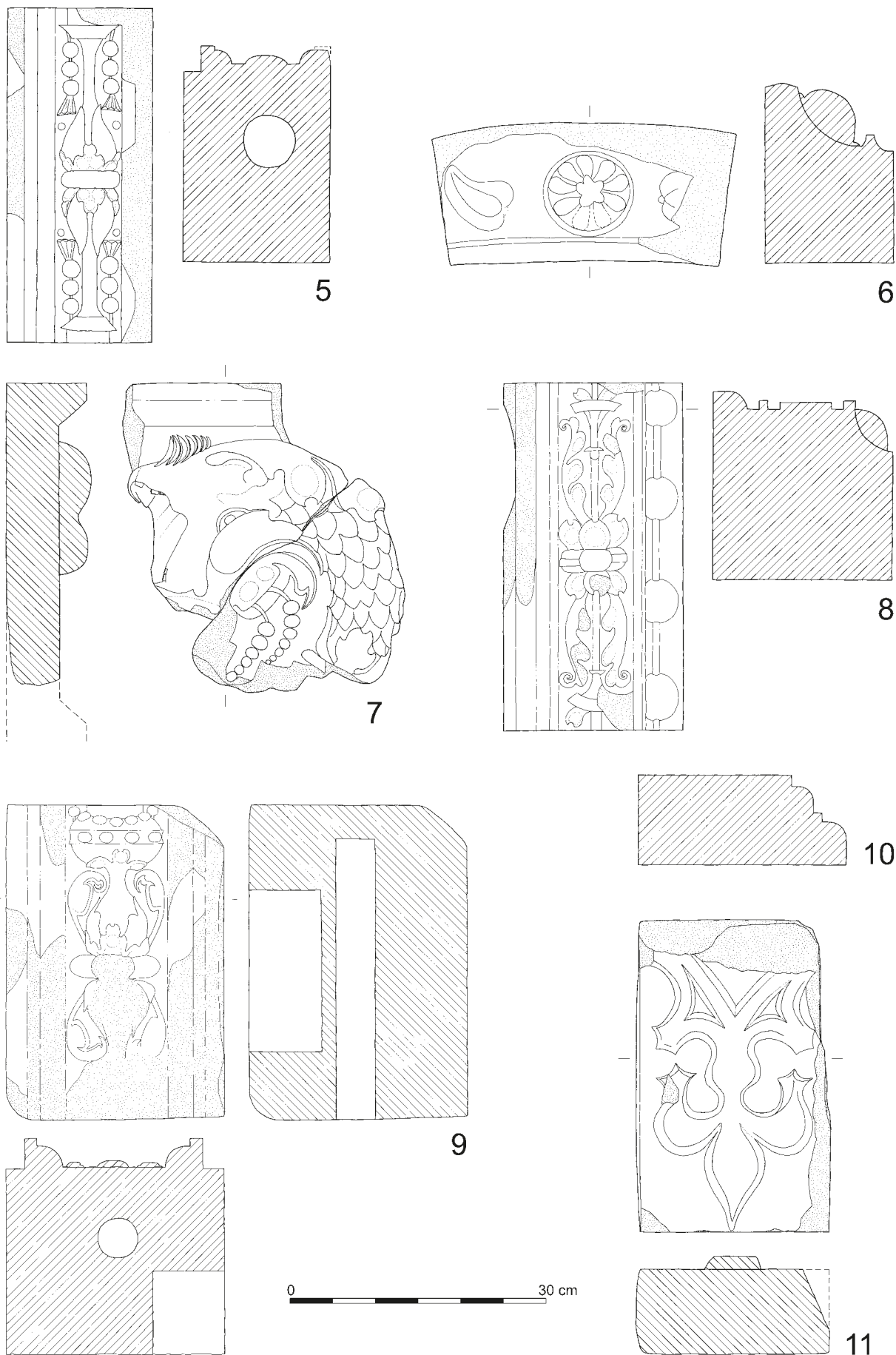
Kat. č. 11 (a – OM v Chomutově, inv. č. La 103; b – bez inv. č.) (obr. 2)

Článek ve tvaru plochého kvádrů o obdélném průřezu, bez středového otvoru; je zastoupen dvěma exempláři (a – d. 36 cm, š. 28 cm, tl. 8–10 cm; b – d. 37 cm, š. 20–22,5 cm, tl. 9–11 cm). Čelní plocha je zcela vyplněna reliéfní výzdobou (lilie vyrůstající z prolamovaného ornamentu) bez okrajových plastických listů. Článek je relativně hrubě opracován, povrch čelní strany je nedokonalě vyhlazený, není zde přítomná, tak jako u ostatních terakot, svrchní krycí vrstvička z jemnějšího materiálu.

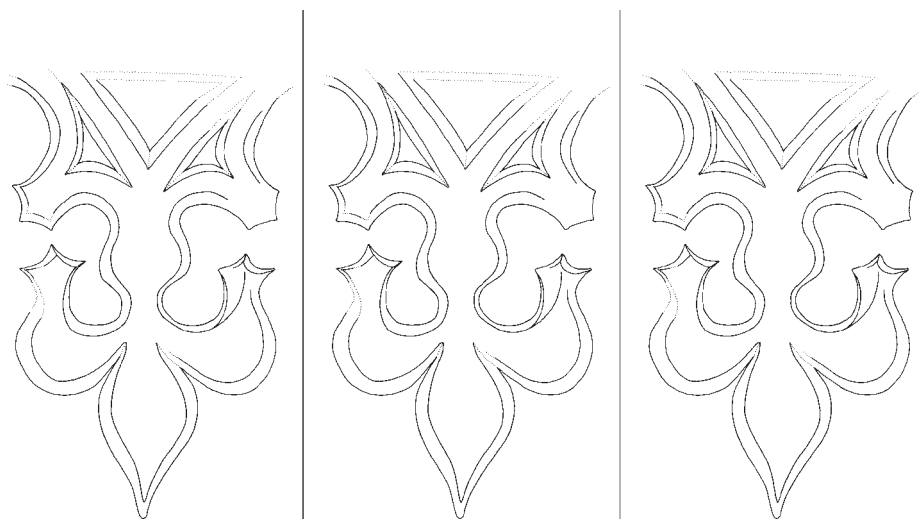
Funkce: Jednotlivé články mohly být skládány do horizontálního pásu k vytvoření opakovaného „nekonečného“ motivu (viz obr. 3).⁵⁾

TECHNOLOGIE A VÝZDOBA

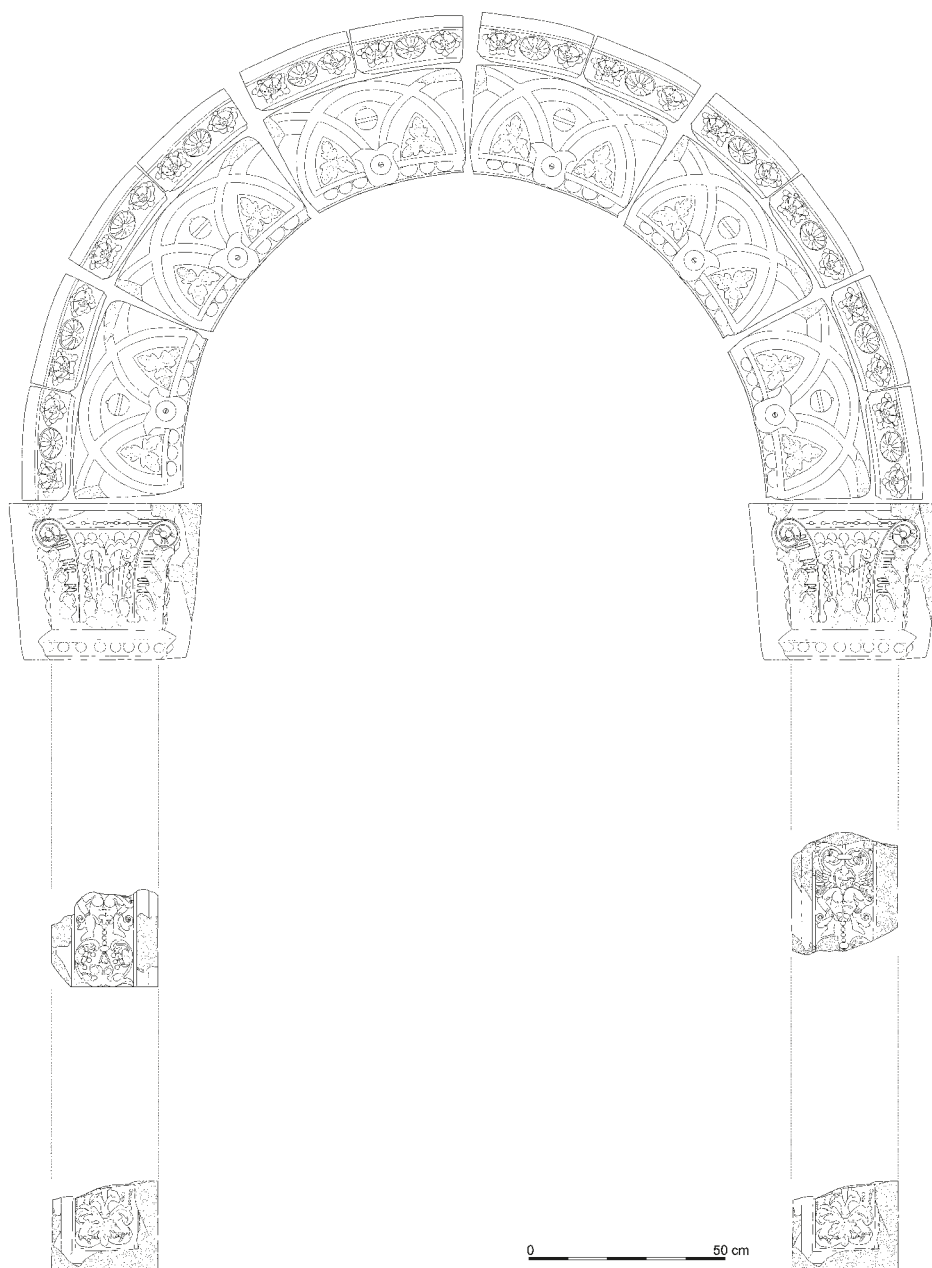
Terakotové články jsou zhotoveny z hlíny ostřené křemičitým pískem a vypálené většinou do tmavě červené barvy, pouze v několika případech do barvy světle oranžové. Čelní stěna s reliéfní výzdobou je zpravidla tvořena slabší vrstvou jemnější keramické hmoty bez hrubých zrn. U řady článků jsou na čelní reliéfní straně patrné zbytky omítky (kat. č. 3b, 4, 5a, 5b, 7, 8) nebo nátěru (kat. č. 1, 10). V některých případech jsou na zadní či bočních stranách dochovány zbytky vápenné malty (kat. č. 5b, 8, 10, 11). Na zadní straně článků se objevují otisky latí či prken (kat. č. 3b), v jednom případě jsou na jedné ze spodních hran patrné výrazné otisky prstů – vzniklé patrně po uchopení ještě ne zcela vyschlého článku (kat. č. 7).

Obr. 2: Chomutov, bývalý zámek (dnes radnice), terakotové články, kat. č. 5-11.

Obr. 3: Chomutov, bývalý zámek (dnes radnice), kresebná rekonstrukce použití terakotového článku kat. č. 11.

Obr. 4: Chomutov, bývalý zámek (dnes radnice), kresebná rekonstrukce terakotového portálu.

V rámci celého souboru lze vyčlenit dvě skupiny charakteristické jednotnou výzdobou a zpracováním: a) články vypálené do tmavě červené barvy, čelní stěna je pokryta vrstvičkou jemnější keramické hmoty, zadní strana je neopracovaná (kat. č. 1, 2, 3, 4, 5, 7); b) články vypálené do světle oranžové barvy, s čelní stěnou pokrytou vrstvičkou velmi jemné keramické hmoty bez viditelných příměsí, opracované jsou všechny strany článku včetně zadní (kat. č. 8 a 9). Co se výzdoby týče, objevují se analogické, i když různé kombinované rostlinné motivy – stejné nebo podobné typy listovitých motivů, zejména listy s obloučkovitým vykrojením a kruhovými vypnulínami (kat. č. 2, 3, 5, 7, 8, 9) či stylizované květy (kat. č. 3 a 7, event. 9). Charakteristické jsou závěsy z bobulí ukončené štrápci (kat. č. 2, 3, 5).

Zcela ojedinělé je z hlediska provedení i použité výzdoby kat. č. 11. Provedení článku není tak precizní jako v ostatních případech, chybí zde i svrchní vrstva z jemnější hlíny. Také použitý výzdobný motiv – stylizovaná lilie vyrůstající z prolamovaného ornamentu, je v rámci souboru ojedinělý. Vzhledem k tomu, že se článek dochoval ve více exemplářích, jednalo se patrně o součást rozsáhlejšího výzdobného motivu (srov. obr. 3).

INTERPRETACE

Na základě jednotné výzdoby, použitého materiálu i zpracování lze ze souboru vyčlenit užší skupinu článků (kat. č. 1, 2, 3, 4, 5, 7). Totožná profilace bočních listů i šířkové rozměry článků kat. č. 3 a 4 ukazuje na použití v rámci jednoho prvku – pilastru. Šířce pilastru odpovídá také spodní šířka pilastrové hlavy (kat. č. 2), jejíž horní šířka zase odpovídá síle portálového oblouku (kat. č. 1). Jedná se evidentně o části jediného portálu, jehož celkovou podobu lze s určitou mírou pravděpodobnosti alespoň kresebně rekonstruovat (obr. 4). Do stejné skupiny nále-

ží patrně i kat. č. 5, sloužící nejspíše jako okenní ostění, a kat. č. 7, jehož funkci nelze na základě dochovaného fragmentu určit.

OTÁZKA DATAČE A ZADAVATELE

Vzhledem k přítomnosti veitmilovského erbu ve výzdobě portálového oblouku (kat. č. 1) můžeme celkem bezpečně přisoudit vznik tohoto prvku, respektive celého portálu, pánům z Veitmíle (viz obr. 1 a 4). Páni z Veitmíle se objevili v Chomutově v poslední čtvrtině 15. století v osobě Beneše z Veitmíle, královského mincmistra a karlsštejnského purkrabí. Beneš se oženil s dcerou zástavního držitele chomutovského panství Jana Caltý z Kamenné Hory, která v roce 1483 převedla na manžela veškerá svá práva k Chomutovu. O pět let později dosáhl Beneš také zapsání Chomutova do svého plného vlastnictví. Do té doby totiž disponoval majetkovými právy k Chomutovu řád německých rytířů, kterému bylo panství odňato Václavem IV. už v roce 1411. V následujících desetiletích bylo panství opakovaně zastavováno, ale formálně patřil Chomutov stále německým rytířům. Beneš z Veitmíle zahájil někdy v osmdesátých letech 15. století stavební úpravy původní komendy. Po jeho smrti v roce 1496 v nich pokračovali jeho potomci, zejména Šebestián z Veitmíle († 1549). K dokončení jedné stavební etapy, datované podle kamenného znaku na severovýchodním nároží budovy, došlo v roce 1520 (viz obr. 5). Stavba nicméně už v roce 1525 vyhořela při jednom z velkých požárů města. Šebestián z Veitmíle poté přikročil k obnově a dalšímu rozšíření komplexu, ze kterého už v této fázi vznikl skutečný renesanční zámek. Po Šebestiánově smrti († 1549) patrně už k žádným větším stavebním úpravám nedošlo a následující generace Veitmilů prodala město i s panstvím v roce 1560 arcivévodovi Ferdinandovi.⁶⁾

Vzhledem k tomu, že se ani jeden z chomutovských terakotových článků nedochoval ve svém původním umístění, je jejich bližší časové zařazení možné pouze na základě vhodných analogií. V českém prostředí se terakotová výzdoba uplatnila asi v největším rozsahu na stavbách spojených s pány z Pernštejna.⁷⁾ Notoricky známá je zejména terakotová výzdoba na měšťanských domech v Pardubicích (po roce 1538), ojediněle se ale objevuje i na jiných místech perňštejnského pardubického panství.⁸⁾ Pouze ze sekundárních poloh pocházejí terakoty z tzv. „domu v koutě“ na Pražském hradě, dávané do souvislosti s Vojtěchem z Pernštejna (užíval dům v letech 1526–1534).⁹⁾ Nejrozsáhlejší terakotový soubor, který byl postupně zdokumentován v Lobkovickém, původně Pernštejnském paláci na Pražském hradě, je obvykle spojovaný s přestavbou paláce zahájenou Jaroslavem z Pernštejna v roce 1555.¹⁰⁾ Chomutovské články

Obr. 5: Chomutov, bývalý zámek (dnes radnice), znak pánů z Veitmíle s letopočtem 1520 označujícím datum ukončení jedné stavební etapy. Znak je umístěn na severovýchodním nároží budovy (foto M. Balášová, 2006).

se blíží svojí výzdobou „starším“ perňštejnským terakotám z Pražského hradu, z tzv. „domu v koutě“, které jsou rámcově kladeny do druhé poloviny dvacátých, eventuálně první poloviny třicátých let 16. století. V obou souborech se objevují stejné nebo velmi podobné výzdobné motivy, zejména listy s obloučkovitým vykrojením a kruhovými vypnulínami, nicméně provedení chomutovského souboru se jeví jako daleko propracovanější.¹¹⁾ Na druhou stranu kvalita zpracování chomutovských článků zdaleka nedosahuje výtvarného zpracování terakot z Lobkovického paláce, na jejichž výrobě se přímo podíleli italscí řemeslníci.¹²⁾

Další blízké analogie k chomutovskému souboru ale pocházejí z jině než perňštejnské produkce. Podobnost ve výzdobě, ale i v celkových tvarech a profilaci jednotlivých článků, lze nalézt u terakot na hradě v Lokti nebo v lužickém Zhořelci (použité výzdobné motivy nejsou zcela totožné s chomutovskými exempláři, ale objevují se zde identické výzdobné prvky – závěsy z bobulí ukončené střípci, listy s obloučkovitým vykrojením a kruhovými vypnulínami aj.). Terakotová výzdoba na loketském hradě, respektive její převážná většina, je kladena do souvislosti s přestavbou hradu za Albrechta Šlika v letech 1528–1533 (1535).¹³⁾ V případě Zhořelce byla terakotová výzdoba uplatněna na řadě tamějších domů při obnově města po velkém požáru v roce 1525. Je vesměs dílem působení pražského cihlářského mistra, kterého pro tento účel najala zhořelecká městská rada (zhořelecké terakoty, datované do dvacátých až čtyřicátých let 16. století, jsou také z velké části identické se starším terakotovým souborem z Pražského hradu).¹⁴⁾

Vzhledem k datování výše uvedených analogických souborů do dvacátých až třicátých let 16. století se jeví jako pravděpodobné, že terakotová výzdoba chomutovského zámku vznikla v rámci stavební obnovy veitmilovské rezidence po požáru v roce 1525, tj. za Šebestiána z Veitmíle.¹⁵⁾

Obr. 6: Bývalý zámek v Chomutově, detail z veduty města. Kolorovaná mědirytina od Jakuba Hoefnagela z roku 1617 podle starší předlohy Jorise Hoefnagela, která patrně zachycuje stav už před požárem v roce 1598 (G. Braun – F. Hogenberg, o. c. v pozn. 20).

OTÁZKA UMÍSTĚNÍ

Bohužel pouze zlomek z celkového počtu známých terakot se dochoval ve svém původním umístění. Jsou to například okenní ostění na měšťanských domech v Pardubicích či Bohdanči, dveřní a okenní ostění měšťanského domu ve Zhořelci nebo některé články na Pražském hradě (oblouky arkád, okenní římsy). Dochované terakoty jsou tak vesměs interpretovány na základě tvaru samotných článků – většinou jako dveřní a okenní ostění, okenní záklenky, oblouky arkád, části portálu nebo různé zdobné prvky v členění stěny – pilastry, římsy aj. (část terakot z loketského hradu je interpretována jako obklady krbů).

Jak už bylo zmíněno výše, ani v případě chomutovských terakot není známo jejich původní umístění. Bohužel nemáme k dispozici žádné informace o tom, odkud a jak se terakoty dostaly do staré muzejní sbírky, eventuálně do předválečného muzejního/radničního depozitáře. Značná fragmentárnost souboru a poškození většiny článků by naznačovaly spíše to, že se dochovaly až v druhotném umístění. Tak tomu s určitostí bylo v případě kat. č. 8, který měl být společně s blíže neurčenými pískovcovými stavebními články nalezen v zásypu pod podlahou přízemí tzv. zadního traktu dnešní radnice (čp. 99). Část budovy, ve které k nálezu došlo, je tvořena původně dvěma měšťanskými domy přistavěnými na jihovýchodní straně k radničnímu komplexu. Jejich vznik je kladen do poměrně širokého časového rozmezí – od

první poloviny 16. století až do doby po rozsáhlém požáru města a zámku v roce 1598.¹⁶⁾ To už patřilo chomutovské panství královské komoře, která ho získala čtyři roky předtím konfiskací majetku Jiřího Popela z Lobkovic. Požárem poškozený zámek byl patrně záhy alespoň zčásti opraven, protože už v roce 1602 zde opět fungovala vrchnostenská kancelář.¹⁷⁾ V roce 1605 se Chomutov vykoupil z poddanství, přičemž zámek přešel do rukou města, které sem záhy přeneslo i sídlo městské rady.¹⁸⁾ Použití stavebního materiálu ze zámekské budovy zároveň s umístěním stavby obou domů do areálu původního panského sídla¹⁹⁾ by naznačovalo vznik obou domů po roce 1594, respektive po roce 1598 či až

1605. Pokud tedy došlo k přemístění článku při stavbě zmíněných domů, zdá se, že přinejmenším část terakotové výzdoby byla odstraněna poměrně záhy, a to nejpozději na přelomu 16. a 17. století.

Na řadě článků je místy viditelné zčernání – snad stopy po působení ohně (jedná se vlastně pouze o části zmíněného portálu, ostění kat. č. 5 a snad okenní záklenek kat. č. 6). Očazení je ale evidentní i v místech uražení, tj. u již poškozených článků, a na bočních stranách. V jednom případě je zčernání patrné pouze na zadní straně (kat. č. 10). Zdá se, že i pokud byly terakoty vystaveny ohni, nemuselo k tomu nutně dojít v jejich primárním osazení. Důvody pro odstranění terakotové výzdoby bychom tak spíše měli hle-

Obr. 7: Oblastní muzeum v Chomutově, terakotové články ve stálé expozici (foto M. Balášová, 2008).

dat jinde, než v jejím nenávratném poškození při požáru zámku – např. v tom, že uvedená výzdoba už z nějakých důvodů nevyhovovala požadavkům, představám či nárokům některého z dalších majitelů Chomutova ve druhé polovině 16. století (patrně jediné vyobrazení chomutovského zámku z této doby je na vedutě města od Jakuba Hoefnagela z roku 1617, která byla zhotovena podle starší předlohy od Jorise Hoefnagela a pravděpodobně zachycuje stav už před požárem v roce 1598; obr. 6).²⁰⁾

ZÁVĚR

Terakotové články ze sbírky chomutovského muzea tvořily původně součást architektonické výzdoby někdejšího renesančního zámku v Chomutově. Přinejmenším větší část souboru nechal nejspíše osadit tehdejší pán Chomutova, Šebestián z Veitmile, po roce 1525, při současném stavu poznání ale nelze určit konkrétní umístění jednotlivých prvků. Terakotová výzdoba zahrnovala portál dveří a různé typy okenních či dveřních ostění, u řady článků se ale jejich funkci nepodařilo určit vůbec. I když se jednalo o velmi kvalitně zpracované články nesporné estetické hodnoty, patrně nevydržely zdobit zámek déle než několik desítek let. Minimálně část terakot byla odstraněna nejpozději na přelomu 16. a 17. století, mohlo k tomu ale dojít i dříve – např. v souvislosti s úpravami tehdy už skutečně aristokratické rezidence Hasištejnských z Lobkovic nebo Jiřího Popela z Lobkovic. Vzhledem k množství evidovaných typů, zastoupených vesměs jenom jedním exemplářem, představují dochované terakoty bezesporu pouze malou část původního souboru.

POZNÁMKY

- 1) SOKA Chomutov, fond AM Chomutov, kt. 1196–1197, inv. č. 2705 až 2706; srov. J. Opitz, *Denkmäler der Baukunst, figuralen Bildhauerei und Malerei aus der Zeit zwischen 1520–1620 in Komotau Stadt und Bezirk, Unsere Heimat* 6, 1931, s. 67–68. Většina terakot ve staré muzejní sbírce je zachycena na dobových fotografiích muzejních interiérů, včetně řady dnes už nedochovaných cihlových tvarovek (Oblastní muzeum v Chomutově, inv. č. F 870).
- 2) J. Pachner, Chomutov – nové poznatky z vývoje stavby, objevené při opravě zadního traktu radnice v roce 1998, *Památky, příroda, život* 31/1, 1999, s. 29.
- 3) Archeologický výzkum prováděl ÚAPP SZ Čech v Mostě. Za informace o okolnostech nálezů děkuji M. Sýkorovi.
- 4) SOKA Chomutov se sídlem v Kadani, fond MěNV Chomutov, kt. 91–92; srov. M. Balášová, *Archeologické nálezy v Táboritské ulici v Chomutově v roce 2005, Památky, příroda, život* 38/2, 2006, s. 1–9.
- 5) Za upozornění na tuto možnost děkuji P. Chotěborovi.
- 6) J. Opitz, *Das Komotauer Rathaus*. Komotau 1932; P. Rak, Chomutov 1252–2002. Výbraná data ze 750 let historie města. Chomutov 2002, s. 19–25.
- 7) Stručný přehled lokalit s nálezy terakot uvádí P. Chotěbor, Terakotové architektonické články z perněstejnské stavební etapy Lobkovického paláce na Pražském hradě, *Umění XXXVII/2*, 1989, s. 126; nejnověji i J. Chlábek, *Italská inspirace terakotových reliéfů Pernštejnského paláce na Pražském hradě, Umění LVII/2*, 2009, s. 141–142.
- 8) E. Šamánková, *Architektura české renesance*. Praha 1961, s. 21; F. Šebek a kol., *Dějiny Pardubic*. Pardubice 1990, s. 121–122.
- 9) P. Chotěbor, Soubor raně renesančních terakot z Pražského hradu, *Archaeologia historica* 20, 1995, s. 471–480; M. Vilímková, Příspěvek k dějinám a stavebnímu vývoji Lobkovického paláce na Pražském hradě, *Časopis Národního muzea* 143/3–4, 1974, s. 153–154.
- 10) M. Vilímková, o. c. v pozn. 9, s. 155; P. Chotěbor, o. c. v pozn. 7, s. 112–127; J. Chlábek, o. c. v pozn. 7, s. 140–147. Předcházejícímu majiteli domu Volfovi z Krajku, tj. době před rokem 1554, připisuje terakotové články J. Krčálková (Italské podněty v renesančním umění českých zemí, *Umění XXXIII/1*, 1985, s. 72–73).
- 11) Děkuji P. Chotěborovi za umožnění shlédnout terakotový soubor z Pražského hradu a za obsáhlou konzultaci.
- 12) J. Chlábek, o. c. v pozn. 7, s. 140–147.
- 13) F. Kašíčka – B. Nechvátal, Pozdně gotické a renesanční terakoty ze státního hradu Lokte, *Archaeologia historica* 8, 1983, s. 503–511; srov. také F. Kašíčka – B. Nechvátal, *Loket*. Praha 1983, s. 48–49.
- 14) K. Wenzel, „Wergstücke zu thuren vnd fenstern“. *Görlitzer Terrakotta-Formsteine aus der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts*, *Görlitzer Magazin* 20, 1997, s. 54–68.
- 15) Respektovaný severočeský kunsthistorik Josef Opitz kladl oblok do doby kolem roku 1530, fragmenty pilastrů a hlavičky do 2. čtvrtiny 16. století, nicméně bez uvedení argumentů, které ho k tomuto datování vedly (J. Opitz, o. c. v pozn. 1, s. 67).
- 16) J. Pachner, o. c. v pozn. 2, s. 28–31.
- 17) V tomto roce se „ve světnici (hejtmanského) úřadu na zámku“ mělo uskutečnit shromáždění městské obce spojené s obnovením městské rady (SOKA Chomutov, AM Chomutov, inv. č. 616, f. 39).
- 18) Městská rada sídlila v budově bývalého zámku nepochybně v roce 1609 (srov. I. Krahel, *Geschichte der königl. Stadt Komotau*. Komotau 1914, s. 79–80), už v roce 1606 je zde ale zmíněno shromáždění městské rady a obce při příležitosti přijímání holdu a přísahy od poddaných chomutovského panství (SOKA Chomutov, AM Chomutov, i. č. 616, f. 70). Do té sloužil jako radnice dům čp. 4 na náměstí.
- 19) Srov. J. Pachner, o. c. v pozn. 2, s. 29–31.
- 20) G. Braun – F. Hogenberg, *Civitates orbis terrarum*. Liber VI. Coloniae – Antuerpiae 1618, p. 25 (použita reprodukce listu, uloženého ve sbírce obrazů Oblastního muzea v Chomutově, inv. č. O 26).

RENAISSANCETERRAKOTTA AUS DEM EHEMALIGEN SCHLOSS IN CHOMUTOV/KOMOTAU

Terrakottaglieder, die sich in der Gegenwart in der Sammlung des Museums in Chomutov befinden, haben ursprünglich einen Bestandteil der architektonischen Verzierung des ehemaligen Renaissanceschlusses in Chomutov gebildet. Mindestens den größeren Teil der Kollektion ließ höchstwahrscheinlich der damalige Herr von Chomutov Sebastian von Weitmühl nach 1525 einbauen, man kann aber bei dem zeitgenössischen Zustand der Erkenntnis die konkrete Platzierung der einzelnen Elemente nicht feststellen. Die Terrakotta-Verzierung hat das Portal der Tür und verschiedene Typen der Fenster- oder Türleibung umfasst, bei einer Reihe der Glieder ist es aber gar nicht gelungen ihre Funktion festzustellen. Selbst wenn es sich um sehr vollwertig verarbeitete Glieder vom unstrittigen ästhetischen Wert handelte, sie haben es nicht länger als einige Jahrzehnte lang ausgehalten, das Schloss zu verzieren. Es wurde mindestens ein Teil von Terrakotta spätestens zur Wende des 16. und 17. Jahrhunderts beseitigt, es konnte dazu aber auch früher kommen – z.B. im Zusammenhang mit den Instandsetzungen der damals schon tatsächlich aristokratischen Residenz unter dem Geschlecht von Lobkowitz von Hassenstein oder Georg Popel von Lobkowitz. Hinsichtlich der Menge der vormerkten Typen, die meistens nur durch ein Exemplar vertreten sind, stellen erhaltene Terrakotta zweifellos nur einen kleinen Teil der ursprünglichen Kollektion dar.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Chomutov/Komotau, ehemaliges Schloss, Terrakottaglieder, Kat.-Nr. 1–4 (alle Zeichnungen M. Balášová).

Abb. 2: Chomutov/Komotau, ehemaliges Schloss, Terrakottaglieder, Kat.-Nr. 5–11.

Abb. 3: Chomutov/Komotau, ehemaliges Schloss, Zeichnerische Rekonstruktion der Verwendung eines Terrakottagliedes Kat.-Nr. 11.

Abb. 4: Chomutov/Komotau, ehemaliges Schloss, Zeichnerische Rekonstruktion des Terrakotta-Portals.

Abb. 5: Chomutov/Komotau, ehemaliges Schloss, Wappen der Herren von Weitmühl mit der Jahreszahl 1520, die das Datum der Beendigung einer Bauphase bezeichnet. Das Wappen ist an der nordöstlichen Ecke platziert (Foto M. Balášová, 2006).

Abb. 6: Chomutov/Komotau, ehemaliges Schloss, Detail aus der Vedute der Stadt. Kolorierter Kupferstich von Jakub Hoefnagel aus dem Jahre 1617 nach der älteren Vorlage von Joris Hoefnagel, die wahrscheinlich den Zustand schon vor dem Brand im Jahre 1598 erfasst (G. Braun – F. Hogenberg, o. c. in Anm. 20).

Abb. 7: Regionalmuseum in Chomutov/Komotau, Terrakottaglieder in der Dauerausstellung (Foto M. Balášová, 2008).

(Übersetzung J. Kroupová)